Opaske uz crteže Darinke Pop-Mitić

Svebor Midžić

Za veći deo informacija o balkanskim državama morali smo se oslanjati na nekadašnje stanovnike tih država koji su došli u Carigrad. Iznenađujući je broj Bugara, Jugoslovena i Rumunja tvrdio da je iza sebe, prije odlaska u izbegličtvo, ostavio špijunske organizacije. Bili su više nego spremni da nam (Britanskoj obaveštajnoj službi, prim.aut) *stave na raspolaganje te svoje mreže, ukoliko im, naravno, damo neophodan novac za njihovo aktiviranje. Rat je u cijeloj Evropi pokazao da je novac ušao u špijunazu, a u četrdesetim godinama neoprezni je kupac mogao u Carigradu potrošiti milijune na obaveštajne podatke koji su nastali unutar gradskih zidina. Većinu smo vremena gubili na pronalaženje načina da razlučimo prave od lažnih podataka i da procjenimo koliku im važnost treba dati. Rijetko kad smo uspijevali i prilično sam siguran da nas je, unatoč pažnji s kojom smo radili, nekoliko izbjeglica vuklo za nos.*

Kim Filbi (Kim Philby), *Moj tihi rat*

Setimo se dobro poznatog zapleta filma Dušana Kovačevića *Balkanski špijun*: ekonomski emigrant se vraća iz Francuske u svoju rodnu zemlju, Jugoslaviju, kako bi otpočeo neki privatni biznis i iznajmljuje stan kod bivšeg staljiniste, povratnika sa Golog otoka, koji počinje da ga proganja verujuci da je njegov podstanar - agent kapitalističkog Zapada.

Penzionisani (ražalovani) agent CIA (ili upisati službu po želji), oboleo od nostalgije za Hladnim ratom i vremenom kada je svet bio daleko jednostavniji, dolazi u zemlju koju je celoga života *bezbedonosno obrađivao*, želeći da, po svaku cenu, ponovo stvori obaveštajnu mrežu. Kako bi to ostvario počinje da opseda i instrumentalizuje svog tihog i mirnog stanodavca i njegovu užu i širu familiju. Nešto kao *Ne-tako-tihi-Amerikanac* u režiji braće Koen.

Međutim, obojici - i staljinisti i našem nepostojećem agentu u nepostojećem filmu - sreću kvari samo jedna činjenica: kao što su u Kovačevićevom filmu jugoslovenske vlasti ravnodušne prema ekonomskom emigrantu koji se vraća u svoju zemlju (klasičan proizvod razvijenog titoizma na povratnoj putanji reinvestiranja na Zapadu stečenog kapitala), tako danas nijednu Zapadnu obaveštajnu službu zaista ne interesuju *mape* i *mreže* odnosa na Istoku. Odnosno, čini se da ih niko više i ne naručuje pošto je svima jasno da je hladni rat uspešno završen. Nema šta da se mapira pošto su *naši* već *tamo* - liberalni kapitalizam je završio pobedonosni pohod po zemljama bivšeg *Istočnog bloka* i Bliskog istoka...

Jedini izuzetak je, čini se, savremena umetnička produkcija koja, kroz rezidencijalne programe i dalje opstajuće grantove za saradnju sa regionima na *obodu* i u večitoj čekaonici Evropske unije (Srbija i Turska prvenstveno), preuzima posao i zadatak koji nikome ne treba i koji više niko neće. Dakle, zadatak koji je čista umetnost. Taj zadatak je *istraživanje* i *mapiranje*, tačnije rečeno špijuniranje. Ako negde bauk/vampir *Istoka* opstaje, to je onda u narativizaciji i radovima umetnika, koji poput Džonatana Harkera (junaka Storkerovog *Drakule*) putuju na nepostojeći *istok* noseći svoj bagaž, očekujući da im neki vešt lokalni impresiario, poput Van Helsinga,

post festum, u spektakularnom mizanscenu, otkrije gde su bili i šta su videli. A ono što su videli, u najboljoj je gogoljevskoj tradiciji prizora strave i užasa: Tranzicioni kapitalizam (ko da tranzicija nije globalni fenomen), korupcija, kriminal i pitanja identiteta (pošto se identitom bave samo balkanci i niko više)...

Ovi umetnici i kustosi deluju u pervertiranoj tradiciji starog ekološkog slogana: misle globalno, deluju lokalno (ali ne kod svoje kuće).

Bez obzira na moje simpatije prema tradiciji staljinističke etike, nije mi namera da zatvaram granice i sprečavam *vršljanje po regionu*; niti mislim da su pitanja koja ih se ovi veseli art turisti prihvataju na bilo koji način *tabuisana* ili rezervisana samo za 'domoroce'. Naprotiv! Ali kako možemo da se bavimo pitanjima društva u tranziciji ili pitanjem identiteta a da ne upadnemo u rasističku/kolonijalističku zamku?

Svaki navodno neselektivni, objektivni, naučni metod pri izradi mape će nas zakoprcati u blatu sitnih folklorizama i patologije svakodnevice ili će nas učiniti žrtvom sopstvenih *doušinika* čije političke pozicije ne možemo ili nećemo da prepoznamo; odnosno, umesto u špijunaži, završićemo u trećerazrednoj etnologiji (što je, doduše, ponekad teško razlikovati).

Na primer, Malinovski nas uči, u *Argonautima zapadnog Pacifika* da domoroci „nemaju saznanje o *ukupnosti obrisa* bilo koje od njihovih socijalnih struktura. Oni znaju samo sopstvene motive, svrhu pojedinačnog delovanja kao i njihova pravila, ali kako, se iz njih pomaljaju zajedničke institucije je već izvan njihovog mentalnog opsega... Etnograf je dužan da *konstruiše* predstavu velike institucije, baš kao što fizičar gradi svoju teoriju na osnovu eksperimentalnih podataka koji su oduvek svakome bili na dohvat ruke ali im je nedostajala celovita interpretacija."

Ukoliko se ovaj savet primeni na (naše) špijune u savremenoj umetnosti kao krajnje ishodište dobijamo, npr. rad finske umetnice Mine L. Henrikson (Minna L. Henriksson) koja je s zadivljujućom upornošću *mapirala* odnose na umetničkoj sceni Istanbula, Beograda, Zagreba i Ljubljane (uz finansijsku podršku Finske kulturne fondacije) beležeći uglavnom svađe, sukobe i romantične veze začinjene tračevima o korupciji, proneverama i karakternim osobinama aktera. Pri tome je, poput špijuna ili lošeg etnologa pokušala da ukloni tragove svog prisustva ili prolaska na mapi. Tako je za pogled naručioca, predpostavimo Finske kulturne fondacije, pripremila mapu složenih privatnih i privatno-ekonomskih odnosa koju je zatim izlagala kao svoje zabeleške o sceni. Pomenuta fondacija će tako znati na koga može da se osloni na narečenim scenama, ko je s kim u rodbinskim vezama (jako bitno kod primitivnih zajednica, notirati!), ko je *kvarljiva* roba (možda ga možemo za nesto iskoristiti?), ko je genijalan (i u čemu?), ko je najbolji umetnik/umetnica i tako u nedogled... Namesto politike odnosa dobijamo patologiju trača. Ukoliko se neko nađe uvređenim tim gore po njega.

On/ona, verovatno, nisu mogli da shvate *ukupnost obrisa*.

Kako se iskobeljati iz ove neprijatne situacije?

Vratimo se Filbijevom citatu s početka ovog osvrta. Svi znamo ko je bio Kim Filbi. Arh-špijun, sovjetski agent koji je preko trideset godina bio infiltriran u strukture britanske obaveštajne službe i kasnije svoje iskustvo duboko skrivenog tajnog agenta pretočio u knjigu *Moj tihi rat*. Tokom karijere Filbi je bio stacioniran i u Istanbulu odakle je rukovodio i operacijama na Balkanu. O svojim lokalnim

kontaktima (uglavnom je reč o tzv. *crnoj emigraciji*) Filbi nije imao lepo mišljenje. U jednom evokativnom pasažu knjige, Filbi opisuje vođe anti-hodžističkog pokreta u Albaniji, čijem se izgledu *gorskih careva* dive njegove britanske kolege. Za ove saradnike italijanskog okupatora on nema baš lepe reči: „Uopće nisam sumnjao da su dostojni podviga svojih hajdučkih predaka u napadanju nenaoružanih karavana ili pucanju iz busije na vrućinom omamljene turske vojnike koji se beznadno vuku kroz klance". Pretpostavljam da bi ova izjava mogla zaparati naše danas preosetljive uši ali u sledećoj rečenici sam Filbi, kao strastveni komunista, kaže kako mu je oduvek bio odvratan paternalizam prema *dobrom divljaku* koji je bio (i ostao) *modus operandi* britanske tajne službe na Balkanu.

Ono što, za razliku od svojih (britanskih) kolega, Filbi nikada nije previdjeo jeste politika, odnosno altiserovskim jezikom rečeno, materijalizovane ideologije koje su sukobljene na Balkanu - u konkretnom slučaju, u zaraćenim stranama od Grčke do Rumunije. Zbog toga, on nema vremena za sitne romantičarske tlapnje svojih kolega; njega ne muči dilema da li je američki 'demokratski' kandidat za mesto premijera buduće demokratske albanske vlade privatno dobar momak ili ne. Za njega je mapa regiona u stvari mapa političkog sukoba izmedju *progresivnog dela čovečanstva* i njegovih neprijatelja a ne šarena krpara brojnih mogućnosti, etničkih identiteta, krupnih strasti i sitnih korupcija.

Dakle, ako već želimo da se ozbiljno bavimo mapama i mrežama – da ne kažem: špijunažom – nužno je da u svoj posao uračunamo politiku, tj. koliko lokalnu toliko i sopstvenu ideologiju, sopstvenu poziciju iskazivanja... drugim rečima, nema mape bez politike... Samo je pitanje da li mi to znamo ili nam je promaklo.

jun, 2009